

İDEOLOJİK TEMELLİ YUMUŞAK GÜCÜN İKİLEMİ: ORTADOĞU ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV
İstanbul Üniversitesi & TASAM Ortadoğu Masası Uzmanı

TARİHSEL ARKA PLAN

Yumuşak güç kavramı tanımlanması, net bir çerçevesinin çizilmesi ve üzerinde analizler yapılması en zor olan kavramlardandır. Yumuşak güç askeri ve ekonomik alanlar dışında kalan tüm kültürel, ideolojik, söylemsel vb. alanlarda etkileme kapasitesine sahip olma anlamında kullanılmaktadır. Ama bazen bunun da ötesine geçilerek bir ülkenin sahip olduğu askeri ve ekonomik kapasitenin de prestij ya da yardım yapma kapasitesine temel oluşturularak yumuşak güç unsurları haline gelebileceği belirtilmiştir. Hatta bazen yumuşak gücün sert gücün nasıl daha iyi kullanılacağına dair yöntem ve araçlardan ibaret olduğu yönünde argümanlara da rastlamak mümkündür.

Yumuşak güç kavramını hegemonya kavramından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Yumuşak güç kavramı 1960'lı yıllarda J. Nye tarafından üretilen bir kavramdır. Hegemonya kavramı ise Gramsci'ye kadar uzanmakla birlikte, uluslararası ilişkiler alanına uyarlanması, küresel ya da bölgesel hegemonya alanlarından söz edilmesi R. Cox'un çalışmalarından sonradır. Ama kavramların yeni olması bu kavramlarla ilgili olguların tarihteki izlerini sürmemize engel değildir.

Tıpkı ulus devlet ve birey kavramları gibi, hegemonya kavramı da modern bir kavramdır. Tarihte hegemonya yerine geleneksel imparatorluk kavramının kayabilirdik. Çünkü geleneksel imparatorluklar belli bir coğrafyanın belli ilişki kalıpları altında merkezi otoritenin, örneğin Roma'nın ya da İstanbul'un hegemonyası altına alınmasından ibarettir. Örneğin Roma imparatorluğu özellikle ticaret üzerinden oluşturduğu Roma hukuku ile önemli bir yumuşak güce sahip olmuş ve "Pax Romana" dediğimiz uzun erimli bir istikrar dönemi oluşturmuş, nihayetinde Hıristiyanlığın sahip olduğu yumuşak güç karşısında tutunamayarak çökmüş ve dağılmıştır.

Büyük İskender'in söylem ve idealleri de yumuşak güç unsurları içermekteydi ama bu idealler imparatorluk topraklarına katılan yeni halklar, hatta bizzat İskender'in kendi komutanları nezdinde bir karşılık bulamadığı için, yani Büyük İskender bu ideallerle ilgili bir söylem alanı oluşturamadığı için kurumsallaşma gerçekleşmemiş, ölümüyle birlikte imparatorluğu da sona ermiştir. Dolayısıyla gerek yumuşak gücün sahaya yansıtılması gerekse hegemonya ya da imparatorluk alt yapısı oluşturulabilmesi için gündem belirleme gücünü elde tutma ve ortak söylem üretme zorunluluğu açıktır.

Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Moğol imparatorluğu ise neredeyse tümüyle sert güçten ibaret olduğu ve yumuşak güce sahip olamadığı için Çin ve İslam gibi medeniyetlerin ürettiği söylem ya da yumuşak güç karşısında kısa süre içerisinde çözülmüş ve dağılmıştır.

Osmanlı devleti de yine hukuk ve istikrar üzerinden İ. Ortaylı'nın "Pax Ottomana" adını verdiği uzun süreli bir imparatorluk, günümüzün ifadesi ile bir hegemonya oluşturmayı başarmıştır. Bir zamanlar Osmanlı'nın sadece 100 nefer ile güvenlik sağladığı bazı bölgelerde bu gün çok sayıda devletin 100 binlerce asker görevlendirmelerine ve teknoloji kullanmalarına rağmen güvenlik ve istikrar sağlayamadıkları bilinen bir gerçektir.

Sayın Valimiz konuşmasında 730 gibi eski tarihlerde bir Avrupalı kimliğinin var olduğundan söz etti. Bu kimlik Hıristiyanlık ile birlikte Avrupalı ülkelerin yumuşak gücünü oluşturmuş, Ortaçağlarda haçlı ordularının toplanmasını, çağımızda ise Avrupa kimliği sayesinde istikrarlı bir Avrupa Birliği'nin kurulmasını, öyle ki, küresel hegemon güç ABD nüfuzuna karşı bir dereceye kadar direnebilen bir bölgesel hegemonya alanı oluşmasını sağlamıştır. Bu noktada Avrupa Birliği için en önemli zaaf noktalarından biri Avrupalı kimliğinin ve bunun oluşturduğu yumuşak gücün Almanya gibi tek bir ülkenin tekelinde kalma riskidir ki, bu durum uzun vadede birliğin dağılması olasılığını güçlendirmektedir.

ORTADOĞU ÜLKELERİNDE YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMI İLE İLGİLİ RİSKLER

Ortadoğu ülkelerine gelince, hegemonya ve yumuşak güç kavramlarının birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini bir kez daha hatırlatmalıyız. Yani küreselya da bölgesel düzeyde bir hegemonya alanı belirlenemiyorsa, yumuşak güç kullanımından da söz edilemez. Sert güç ile anlamlı bir sentez oluşturulmadıkça yumuşak gücün hiçbir etki doğurmayacağını ve kalıcı olamayacağını bizzat kavramın üreticisi J. Nye belirtmektedir. Ama bundan da önemlisi yumuşak gücü kullananlar ve buna muhatap olanlar nezdinde çıkarlara, politikalara, umutlara ve gelecek planlamalarına dair ortak bir dil, yani bir hegemonya alanı oluşturulamamış ise yumuşak gücün etkin ve kalıcı bir biçimde kullanılmasından söz edilemez.

Yumuşak güç unsurlarının, özellikle de düşünsel, ideolojik unsurların tek ülkenin tekeline alınmaya çalışılması bölge içi bölünmelere zemin hazırlamaktadır. Yani güçsüz olduğunuz durumlarda dış güçler gelip sizin bölgenizi kendi çıkarları istikametinde bölerlerken, güçlü olduğunuzda bölge yumuşak gücün yersiz ve yanlış kullanımından dolayı içerden bölünme riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun en çarpıcı örneği Arap milliyetçiliğinin sembolik sermayesinin Cemal Abdünnasır tarafından diğer devletler ve rejimler aleyhine kullanılmaya kalkışılmasıdır ki, bu durum o dönemde Arap dünyası içinde ve İran ve Türkiye gibi ülkelere karşı Ortadoğu bölgesinin derinlemesine bölünmesine neden olmuştur. Bu noktada ulus devletin de uluslararası alanda yumuşak güç oluşmasını sağlayan bir norm olduğunu belirtmemiz gerekir. Yani Arap milliyetçiliğinin sağladığı yumuşak güç diğer Arap devletlerinin dayandığı ulus devlet normu karşısında etkisiz kalmıştır.

Yumuşak güç kullanımı ile ilgili bir diğer sakınca ise bu kavramla ilgili içeriğin çok geniş kapsamlı ve güçlü olduğu durumlarda bu gücün etkisinde kalması muhtemel tüm bölgesel ve küresel güçlerin karşıt hamleler geliştirmesine neden olması, yani yumuşak gücün ters tepmesidir. Örneğin Türkiye yumuşak güç inşası amacıyla İslam dünyası, Türk dünyası ya da Osmanlı bakiyesi coğrafyalarla ilgili olarak bir söylem geliştirmeye çalıştığında hem bu bölgelerdeki ülke elitlerinin hem de bu bölgelerde çıkarları olan küresel ve bölgesel güçlerin karşıt hamleler geliştirmesine ve bu ülkelerle ilişkilerin gereksiz yere bozulmasına neden olmaktadır. Örneğin İslam dünyasına verilen bir mesaj dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip olan Hindistan'ı, Kafkaslardaki jeopolitik sorunları nedeniyle Rusya'ya, Doğu Türkistan sorunu nedeniyle Çin'i, önemli miktarda Müslüman nüfus barındıran ve bunların toplumsal entegrasyonu ile ilgili ciddi problemler yaşayan Avrupa ülkelerini aynı anda karşı safta harekete geçmeye sevk edebilir.

Ortadoğu ülkelerinde ideoloji temelli yumuşak güç kullanımıyla ilgili bir diğer sakınca ise tarihsel süreçteki gelişmeler nedeniyle yumuşak güce zemin teşkil eden düşünsel kalıpların bu güce sahip olan ülkeleri uluslararası alanda zor duruma düşürecek şekilde içerik değiştirmesidir. Bunun en çarpıcı örneği ise Selefilik/Vahhabilik ile El Kaide ya da DAESH gibi terör örgütleri arasında var olduğu ileri sürülen bağlantılar nedeniyle Suudi Arabistan'ın uluslararası alanda bazı güçlükler yaşamaya başlamasıdır. Soğuk Savaş sırasında küresel düzeyde komünizmle mücadele, İslam dünyası düzeyinde ise kutsal mekanlara hizmet etmenin getirdiği prestijin ötesine geçme ve petrol gelirlerinin sağladığı imkanları kullanarak İslam dünyasında lider ülke olma amacı ile Selefi/Vahhabi ideolojiyi bir yumuşak güç unsuru olarak kullanan Suudi Arabistan için bu güç günümüzde önemli bir zaaf unsuruna dönüşmüş durumdadır.

Bir diğer sakınca ise yumuşak güç söylemi ile uygulama arasında süreç içerisinde ortaya çıkan uyumsuzluklardan dolayı yumuşak gücün etkisiz hale gelmesi ve bazen de ters tepmesidir ki, bunun çarpıcı örneği İslam Devrimi sonrası İran'dır. 2000'li yıllara kadar İran, İslam dünyasında küresel hegemonyaya başkaldırı cesareti gösteren ve İslam dünyasındaki ezilenlerin haklarını savunan bir ülke görünümüyle tüm İslam ülkeleri üzerinde hatırı sayılır bir yumuşak güce sahip olmuştur. Ne var ki, Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerdeki uygulamaları nedeniyle tüm İslam dünyasının hamisi İran imajı Şii destekçisi İran imajı ile yer değiştirmiş ve İran'ın yumuşak gücü telafisi zor bir darbe almıştır.

Bu noktada bölgede uygulanan yumuşak güç stratejilerinin Türkiye'nin İslami siyasete yönelmesinde büyük bir etkiye sahip olduğunu ileri sürebiliriz. Johnson mektubu nedeniyle UA alanda yalnızlaşan Türkiye, Ortadoğu'ya açılarak bu yalnızlıktan kurtulmayı amaçlamış ve ilk hamlelerinde Arap milliyetçiliği ve Selefi/Vahhabi duvarlarla karşılaşmıştır. İzleyen dönemde İran'ın da İslam Devrimi nedeniyle bölgede hatırı sayılır bir yumuşak güce sahip olduğunu görmüş ve 1980'li yıllardan itibaren iç ve dış siyasetinde İslami siyaset söylemine daha fazla ağırlık vermiştir. Soğuk Savaş'ın ardından AB tarafından dışlanmanın doğurduğu hayal kırıklığının da etkisiyle kendini bir kez daha stratejik boşluk içerisinde hisseden Türkiye'de Osmanlı'nın son dönemlerinde

görülen düşünce akımları yeniden canlanmış, İslami siyaset anlamında Refah Partisi ile yaşanan med cezirin ardından Ak Parti'de karar kılınmıştır. Sonuç olarak, bölge ülkelerinin yumuşak güç kullanma noktasında son derece dikkatli olmaları gerekmektedir. Sert güç ile yumuşak gücün anlamlı bir şekilde sentezlenmediği, ya da yumuşak gücün muhatabı olan iç ve dış kesimler nezdinde söylem birliği oluşturulmadığı durumlarda bu yöndeki çabalar etkisiz kalmaktadır. Yumuşak gücü teşkil eden unsurların ve söylemin tek ülkenin tekelinde kalması ise bölge içi bölünmüşlüğü derinleştirmektedir. Yumuşak güç envanterinin çok güçlü olduğu durumlarda bölgesel ve küresel aktörlerin orantısız tepki vermelerine neden olmaktadır. Daha kötüsü ise ideolojik yumuşak güç unsurlarının orta ve uzun vadedeki gelişmeler nedeniyle birer zaaf unsuruna dönüşmesidir. Mısır için Arap milliyetçiliği, Suudi Arabistan için Selefilik, İran için Şiilik, Türkiye için demokrasi ve insan hakları savunuculuğu, ya da İslam dünyası liderliği söylemi bu tür sakıncalar doğurmuştur ya da doğurabilir. Yumuşak gücün etkili olabilmesi için bölgesel ve küresel düzeyde evrensel, eşitlikçi ama aynı zamanda diplomatik bir dil geliştirilmesi zorunludur.